

ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՍՐԲԱԶԱՆԻ ԱՅՏԸ ԱՄԵՐԻԿԱ

PATRIARCH TORKOM VISITS WESTERN DIOCESE

From the desert of Iraq to the lofty position of the Patriarch of Jerusalem, spans seventy years of life for our Patriarch Torkom Manoogian, the 96th successor to the throne of the Patriarchate of Jerusalem.

Nourished under the tutorage of illustrious and prominent clergymen, the late Patriarch Torkom Koushagian and Archbishop Tiran Nersoyan, graced in the Biblical shrines of Jerusalem and enriched with the wisdom of the Holy Spirit, on bended knee, he took the oath to be obedient and to serve God in the Armenian Church. Indeed, for fifty years, Patriarch Torkom became the true servant of God with an impeccable, dynamic and creative leadership in the life of the Armenian Church.

His accession to the throne of St. James, as the Armenian Patriarch of Jerusalem was heralded with tremendous ovation and jubilation. As he took the oath on bended knee to carry on the missionary work of the St. James Brotherhood as Patriarch of the Armenian Church in Jerusalem, the entire Armenian clergy and laity, breathed a sigh of relief after the turbulent period of the previous administration. We all had noble dreams of expectations to transform the Armenian Patriarchate of Jerusalem in the heart of Jerusalem, where Christ lived, preached and transformed the world, as a place of intellectual nourishment, spiritual vitality and a source of inspiration for multitudes of pilgrims and young men to study for the priesthood. Patriarch Torkom was called by God to head this much-needed evolution.

Patriarch Torkom Manoogian has served the Armenian Church in the United States with special distinction and dignity for over forty years. He served as Primate of the Western Diocese for a short period from 1962 to 1966. In 1966, he was elected the Primate of the Eastern Diocese. He served the Armenian Church Eastern Diocese as Primate for almost a quarter of a century with competence, concern and commitment. He became a true leader in the ecumenical circles, bringing much honour to the Armenian Church and Mother See of Holy Etchmiadzin.

The Brotherhood of St. James of Jerusalem, had the wisdom and foresight to elect Archbishop Torkom Manoogian as the Armenian Patriarch of Jerusalem. Since his accession to the throne as Patriarch, he has established close ties between the Patriarchate and the Armenian faithful throughout the world with his informative communications. Candidly describing the prevailing administrative, financial, and educational condition of the Patriarchate and his dream of transforming the venerable institution to a place of spiritual revival and center for theological and Armenian secular education.

The Seminary at the Patriarchate is the center of gravity for the entire Armenian Church and he is determined to re-establish the magnetic atmosphere which was created during Patriarch Yeghishe Tourian, Patriarch Koushagian and Archbishop Tiran Nersoyan.

Torkom Patriarch is a true son of the Armenian Church, a very fruitful leader in the United States, a friend of everyone who has met him during his ministry. This noble clergyman will be paying an official visit to United States and Canada during the month of September. The Patriarch will be the official guest of the Western Diocese from September 11th through September 17th, 1991.

The Western Diocese will extend a warm welcome to His Beatitude by organizing Divine Liturgy at St. Peter Armenian Apostolic Church in Van Nuys and a Banquet at the St. Gregory Church Agajanian Hall in Pasadena.

His Beatitude will acquaint us with the existing difficulties, plans for the future and expectations from the faithful. The Western Diocese is determined to assist the Patriarch during these very difficult times in order to actualize his plans and dreams in order to transform the venerable Patriarchate into a bee-hive of activities and the main source of preparing clergymen for the Armenian Church throughout the world.

We call upon our faithful to wholeheartedly welcome Archbishop Torkom Manoogian, Patriarch of Jerusalem to the Western Diocese.

With Prayers and Blessings,

ARCHBISHOP VATCHE HOVSEPIAN
Primate

Պատրիարք Հօր Վերադարձը Ս. Աթոռ Ամսուռայ Մը Բացակայութենէ Ետք

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Գեր. Տ. Թորգոմ Արք. Մամուկեան վերադարձաւ Ս. Աթոռ Ամերիկայի ու Գամատայի թեմերում տրուած պաշտօնական իր առաջին այցելութիւններէն ետք: Տասներորդ օրէր տեւող այս այցելութիւնը եղաւ պատմական եւ արդիւնաւոր:

Որպէս երուսաղէմի Պատրիարք, այս այցելութիւնը դէպի Հիւսիսային Ամերիկա, ուր իբրեւ Արեւելեան Թեմի երկարամեայ առաջնորդը մօտաւորապէս 30 տարի ծառայած էր կազմակերպելով ու ծաղկեցնելով այս մեծ Թեմը, գլխաւոր մպատակ ունէր մասնակցիլ Միացեալ Նահանգաց Մէսսէթշուսեց մահանգի Ուստր քաղաքի մէջ օծուած առաջին Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հիմնադրութեամբ 100-ամեակի տօնակատարութեանց ու համդիսութեանց: Նաեւ մերկայացնել Հայ Երուսաղէմը իր մերկայ կացութեամբ եւ վերահաստատել մեր ժողովուրդին վստահութիւնը, եւ քաջալերել հայ ուխտաւորութիւնը դէպի Սուրբ Երկիր:

Այս առթիւ Պատրիարք Սրբազանը պատեհութիւն ունեցաւ տեսակցելու կարգ մը բարձրաստիճան պետական եւ եկեղեցական անձերու, Երուսաղէմի միաբաններու եւ հովիւներու հետ:

Պատրիարք Սրբազանը, որուն կ'ընկերամար Գեր. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան, իր այցելութեան աւարտին, ուղղունցաւ դէպի Մայր Հայաստան, մերկայ ըլլալու միւլոնի օրհնութեան: Միւլոնի օրհնութիւնը համաձայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ կարգաց ու կանոնաց կը կատարուի եօթը տարին անգամ մը: Իսկ այս Միւլոնի օրհնութիւնը Վեհափառ Հայրապետին Գահակալութեան շրջանին կատարուող վեցերորդ Միւլոնի օրհնութիւնն էր:

Հոգեպարար ու ամբացատրելի մթնոլորտ մը կը տիրէր Մայր Հայրենիքի ու Էջմիածնի մէջ: Հայ ժողովուրդը արդէմ շաբաթ մը առաջ բացարձակ մեծամասնութեամբ Անկախութիւն հռչակած էր հայրենիքէն մերս, իսկ ամօր կուգար միախառնուելու կրօնական մեծ ու հոգեպարար Միւլոնի օրհնութիւնը ուր Վեհափառը, իր խոր մեղմունքի մէկ պահում, այս Միւլոնը պիտի կոչէր "Անկախութեան Միւլոն": Այսպէս մեր Պատրիարք Սրբազան Հայրը Վեհափառին կողքին մերկայ էր այս հայրենական զարթօնքին, լեցուելով մեծ ուրախութեամբ ու խանդավառութեամբ իր ժողովուրդին հետ:

Ամերիկա իր այցելութեան շրջանին, Պատրիարք Սրբազան Հօր մերկայութենէն օգտուելով, կատարուեցան կարգ մը համգամակութիւններ ի մպաստ վամքէն մերս յառաջ տարուող շինարարական ծրագիրներում: Ծնորհիւ երուսաղէմի բարեկամներուն, մօտ մէկ միլիոն տուրքի մուիրատութիւններ տրամադրուեցան, որոնց գլխաւոր հատոյթը պիտի յատկացուի վարդապետաց թաղի մորոգութիւններում: Սրբազան Հայրը մեծ մուիրումով կը հետապնդէ վարդապետաց թաղին շինարարական աշխատանքը որ բաւական լաւ կ'ընթանայ: Երուսաղէմի վամքը շուտով պիտի օժտուի մոր ու արդիական յարմարութիւններ ունեցող Միաբանիք թաղով մը:

Սրբազան Հօր Ամերիկայի այցելութեան բացառիկ երեւոյթներէն մէկն էր իր պարգեւատրուիլը Լատին Ամերիկայի Դիոքէան ընկերութեան կողմէ առ ի գնահատութիւն Սրբազանին, խաղաղութեան ու մարդկային բարօրութեան սիրոյն տարած աշխատանքներում:

Առաջին վայր (Թորոնթօ).- Երեք թեմերու Առաջնորդ Սրբազաններու եւ թեմական խորհուրդներու մախապէս որոշած ծրագրին համաձայն, Պատրիարք Սրբազան Հօր այցելութեան առաջին վայրը կ'ըլլայ Գամատայի թեմը: Թորոնթոյի մէջ Պատրիարք Սրբազան կ'ընդունուի Բարի Գալուստի ջերմ խօսքերով Առաջնորդ Գեր. Տ. Յովնան Եպս Տէրտէրեանի ու վարչութեան անդամներու կողմէ:

Հանդիպումներու շարքին, Պատրիարք Հայրը տեսակցութիւն կ'ունենայ մախիկն երուսաղէմացիներու հետ. ուր ինքզինք կը գտնէ շրջապատուած երբեմնի իր երուսաղէմի աշակերտներով եւ ծանօթներով: Իր խօսքը ուղղելով անոնց, կ'ըսէ.-

«Երուսաղէմը այսօր չէ այն ինչ որ էր մեր երիտասարդութեան շրջանին: Փոփոխութիւններ շատ: Թէ՛ Պատրիարքարանը եւ թէ Հայ համայնքը կը գտնուին կարգ մը դժուարութեանց առջեւ»: Պատրիարք Սրբազանը տեղեկութիւններ տուաւ մերկայ կացութեան մասին եւ ըսաւ. «Այսօր երուսաղէմը ձեր օգնութեան պէտք ունի»:

Ընդունելութեան մը ընթացքին Պատրիարք Հայրը, յայտնեց որ, «խաղաղութեան յոյսեր կը յայտնուին հորիզոնին վրայ. մոյմ ժամանակ մենք որոշ ծրագիրներ ունինք որոնց իրագործումին համար մեր ժամանակին մեծ մասը կը տրամադրենք: Բնակարաններու վերանորոգումը մեծ ծրագիր մըն է, որ յառաջ կը տարուի քիչ մը դանդաղ, քաղաքական կացութեան պատճառաւ, բայց յոյս ունինք որ պիտի իրագործուի ըստ ծրագրի:

«Մեր այս ծրագրին իրագործման համար արդէն ստացած ենք զամազան մուիրատուութիւններ. առանց որոնց դժուար թէ կարողանանք գլուխ հանել շինարարական

ամերիաժեշտ մորոգութիւնները: Անգամ մը եւս մեր կոչը կ'ուղղենք մեր բարեկամներուն: Ս. Յակոբայ վանքի միաբանից թաղը ձեր միութեամբ օգնութեամբ պէտք ունի. որ պիտի մպաստէ մեր ծրագիրներուն շարունակութեամբ եւ յաջողութեամբ: Մենք արդէն կոչ ուղղած ենք մեր ժողովուրդի երիտասարդ զաւակներուն որ Երուսաղէմ գամ: Յատկապէս ամռնը որոնք կոչուին կը զգամ իրենց մէջ մուրհուրելու ազգային— հոգեւոր ծառայութեամբ:

«Երուսաղէմի մերկայ կեանքի ու ապրելու պայմանները ամշուշտ կարելի չէ բաղդատել Թօրօմթոյի, Մօմթրէալի, կամ այլ երկիրներու մեծ քաղաքներուն հետ: Բայց ծառայութիւնը ի վերջոյ կը պահանջէ ման գոհողութիւն»: Պատրիարք Սրբազան շարունակելով իր խօսքը ըսաւ. «Եթէ կ'ուզէք ծառայել ձեր ժողովուրդին ու եկեղեցիին, եւ օգտակար մշակներ դառնալ, պէտք է Երուսաղէմ այցելէք, պատրաստութեամբ շրջամ մը անցընելու համար»:

Էգուստէմիք—Միջեկեղեցական—Համդիպումներ.— Պատրիարք Հայրը ըլլալով գործունեայ ամգամներէ մին Միջեկեղեցական յարաբերութեանց եւ աշխատանքներուն մէջ, յանախ մերկայ եղած է կարեւոր ժողովներու, ինչպէս եկեղեցիներու Համաշխարհային հորհուրդի ժողովները: Այստեղ եւս համդիպում մը ունեցաւ զամազան եկեղեցիներու մերկայացում— ցիւններու հետ. որու ըմթացքին ամռնց փոխանցեց Սուրբ Երկրէն սիրոյ, խաղաղութեամբ եւ յոյսի ողջոյններ:

«Երուսաղէմի Ս. Յարութեամբ տաճարին մէջ, Յոյմ Օրթոտոքս եկեղեցին կը մատնամօշէ վայր մը գոր կը մկատէ աշխարհի կեդրոնը (Աշխարհամատուռ): Արդարեւ Երուսաղէմը կեդրոնն է բոլոր Քրիստոնեայ ժողովուրդներու համար՝ կաթոլիկ, օրթոտոքս կամ բողոքական, ման բոլոր կրօններուն համար: Զկայ աւելի գեղեցիկ եւ մարդուն սիրտը աշխուժացնող տեսարան մը քան տեսնել քրիստոնեայ ուխտաւորներու խումբեր որոնք շարք շարք կ'ամցնին Երուսաղէմի փողոցներէն, աշխարհի տարբեր կողմերէն եկած: Այս պահուն որ ձեզի հետ կը բաժնենք մեր փորձառութիւնները, մենք Երուսաղէմը կ'ապրինք հոգեկով: Ամբն ամգամ որ երկու քրիստոնեաներ իրար կը համդիպին Քրիստոսի ամուսնով, այնտեղ Երուսաղէմ է որ կը վերածնի: Այս զգացումներն է որ կ'ուզենք ձեզի հետ բաժնել»:

Նորին Ամենապատուութիւնը շեշտեց թէ կամ զամազան լուրջ հարցեր Երուսաղէմը մտահոգող, որոնց մասին պէտք է խորհրդակցիլ այսպիսի համդիպումներու ըմթացքին:

Այս մտահոգութիւններու շարքին են կրօնական ինչպէս ման քաղաքական բնոյթ ունեցող հարցեր: Քրիստոնեաներու մերկայութիւնը լրջօրէն մկատի առնուելիք հարցերն են մէկն է քրիստոնեական եկեղեցիին համար: Վերջին տարիներուն զգալի կերպով պակսած են քրիստոնեաները Ս. Քաղաքէն: Շատեր ձգած ու զաղթած են զամազան երկիրներ պարզապէս ապագայի ու ապահովութեան մտահոգութիւններէն մղուած:

Պատրիարք Սրբազանը չափով մը լաւատես է վերջին ամիսներու ըմթացքին խաղաղութեամբ համար տարուած աշխատանքներուն ի տես: Վստահաբար շատեր պիտի չուզեն ձգել Ս. Քաղաքը ու մեկնիլ, միշտ լաւ ապագայի յոյսերով խանդավառ: Մենք ո՞րքանով պատրաստ ենք դիմագրաւելու խաղաղութեամբ ամուսնով մեր առեւ զորուելիք մարտահրաւերները, իսկական էգուստէմիկ ոգիէն առաջնորդուած: Մենք ո՞րքանով պատրաստ ենք բաժնի առնելու խաղաղութեամբ համար տարուած աշխատանքներուն մէջ: Թերեւս եկեղեցին եւս քաղաքագետներուն չափ կարեւոր դեր ունի կատարելիք, ապահովելու համար խաղաղութեամբ ջանքերը եւ որպէս զի ձեռք բերուած պտուղները չը վատնուին յուսմպէտս:

Հայերը Միշտ Պատրաստ Մարտահրաւերի.— Պատրիարք Հայրը արտայայտեց այն հաւատքը որ հայերս միշտ եղած ենք պատրաստ դժուարութիւններ դիմագրաւելու: Մեր հայրենիքը դարերով եղած է կոուսաղաշտ մեծ ու հօգօր տէրութիւններու միջեւ: Մեր մշակոյթը յաճախ ազդուած է զամազան զագերու քաղաքակրթութենէն:

Մենք առաջիններէն էինք որ կարեւոր մկատեցինք միասին աղօթելու պահանջը, եւ քաջալերեցինք Միջեկեղեցական աղօթքի շարք մը հաստատուելու առաջարկը Երուսաղէմի մէջ, որպէս զի աշխարհի բոլոր քրիստոնեաները մերկայացնող Սուրբ Երկրի քրիստոնեաները առիթ ունենան մասնակից դառնալու հասարակաց աղօթքին, ուրախութեանց եւ մտահոգութեանց: Բոլորս ալ մոյմ Աստուծոյ զաւակներն ենք, միմէն իսկ երբ տարբեր ամուսններով Զայմ կը կոչենք "Արարչագործ Աստուած", "Եսաիուէ", կամ "Ալլահ": Բոլորս ալ կը փորձենք Զայմ մանչմալ ու տեսնել իր իսկութեանը մէջ: Բոլորս ալ արժանի ենք փրկութեամբ որովհետեւ մեր կրօնը հաստատուած է սիրոյ սկզբունքի վրայ:

Պատրիարք Հայրը իր գոհումակութիւնը յայտնեց որ այսօր էգուստէմիք ոգիի հասկացողութիւնը ըմգարձակած է իր ծիրը, մասնաւորապէս Վատիկանի Երկրորդ ժողովէն յետոյ: Եւ այս՝ տարբեր մակարդակներու վրայ, թէ՛ միասին աղօթելով, եւ թէ միասին գործելով կրօնական եւ կամ ըմկերային մարզերու մէջ:

Իրիկում, Պատրիարք Սրբազանը կը պատուներ սիրոյ սեղանով մը, որմէ յետոյ համդիպում ունեցաւ Եկեղեցւոյ կազմակերպութիւններու հետ, մախքան իր մեկնիլը դէպի Մոմբէլալ:

ՄՕՆԹՐԵԱԼ.

Մոմբէլալի ժամանակացոյցը գրեթէ մոյմմ էր Թօրօմբոյի մէջ կատարուած յայտագիր-ներում հետ: Պատրիարք Սրբազանը ամգամ մը եւս կը խրախուսէր իր ժողովուրդը, մնալու գորաւոր՝ հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ մէջ: Յաճախ իր խօսքին մէջ շեշտը կը դնէր դաս-տիարակութեան վրայ: Ալեք Մամուկեան Հայ Վարժարանի 600 աշխոյժ մամուկներում տուած իր այցելութիւնը մեծագոյն գոհումակութիւնն էր Պատրիարք Սրբազանի սրտին: «Պէտք է մտահոգուիք ձեր գաւակներում ուսումով: Բայց մամաւանդ ամոնց հայկական դաստիարա-կութեամբ»:

«Ճիշտ դար մը առաջ մեր մախահայերը դրին հիմնաքարը Ամերիկայի Հայոց Առաջին Եկեղեցիին: Ամոնք չմտածեցին երբեք թէ Ամերիկայի հայութիւնը պիտի բարգաւաճէր այսքան, հասնելով այսօրում իր դիրքին»:

Պատրիարք Սրբազանը շեշտեց թէ այսօր մեր հայկական կեանքին սպառնացող վտանգներ կան. ամոնք եղած են ամցեալին, այսօր ալ պիտի ըլլան: Սակայն բոլորն ալ ամցողական են, եթէ կարենանք միախմբուիլ:

«Ձեր գործունէութեանց լաւագոյն իրագործումները բացայայտ են: Զանոնք կը տես-նենք մեր մամուկներում ժպտում երեսներում վրայ. մեր տարեց անդամներում հաստատա-կամութեան մէջ, եւ մեր աշխոյժ եւ գործօմ գաւակներում վճռակամութեան մէջ: Պահելով համդերձ ձեր հայկական իմքնութիւնը եղէք մաւ ազմիւ քաղաքացիները ձեր երկրին»:

«Մեզմէ շատեր այսօր փոխած են իրենց ամուրը ու հաւատը, այլասերելով: Ասոնք եւս ամցողակի են: Այսօր իւրաքանչիւր փոքրամասնութիւն աշխարհի վրայ, հպարտօրէն կը փորձէ դառնալ դէպի իր ամցեալը, իր ցեղային ծագումը, դէպի իր արմատները: Եւ ապկա ճիշտ է մաւ հայերուս համար:

«Մեզի համար մեծ մխիթարութիւն է տեսնել մեր երիտասարդու թիւը հաստատակամ իր ազգային անդուքնութիւններում, գիտակից իր իմքնութեան, եւ յուսալից»:

Եթէ պիտի ապրինք այս աշխարհի վրայ որպէս հայ Ազգ, պէտք է որ մեր երիտասարդ-ները պահեն իրենց դիմագիծը մաքուր ու ամաղարտ: Եթէ կորսնցուցինք մեր երիտասար-դութիւնը՝ դժուար թէ կարենանք գոյատեւել: Երիտասարդները մեր վաղուան յոյսն են: Ժողովուրդներ կրնան գոյատեւել միայն իրենց առողջ երիտասարդութեամբ:

«Նոյն ժամանակ պէտք է յիշենք որ բոլորս ալ այս աշխարհի վրայ եղբայրներ եւ քոյրեր ենք մոյն Աստուծմէ՝ առանց գոյնի եւ սեռի տարբերութեան: Իւրաքանչիւրս ամհատապէս կը մմամի ջուրի կաթիլի մը որ միայն միամալով կրնայ արժէքի վերածուիլ ինչպէս ովկիանոսը. որ իր կարգին ամբողջութիւնն է գամագամ ջուրի մամիկներու, ծովերու, գետերու»:

Յաջորդ երեք օրերում Պատրիարք Սրբազանը պիտի ամցներ Լոս Անճելոս, Ֆրեզնօ, եւ Սան Ֆրանսիսքօ քաղաքները. ուր ծրագրուած էին այցելութեան յայտագիրները:

ԼՈՍ ԱՆՃԵԼՈՍ

Սեպտեմբեր 11, Զորեքշաբթի յետ միջօրէին Պատրիարք Սրբազան եւ Սեւան Եպիսկոպոս Լոս Անճելոսի մէջ դիմաւորուեցան Արեւմտեան Թեմի Առաջնորդ Գեր. Տ. Վաչէ Արք. Յով-սէփեանի, հոգեւորականաց դասին եւ ազգայնիներու կողմէ:

Սեպտեմբեր 12, Հինգշաբթի առաւօտ, Պատրիարք Սրբազան Հովիվուտի Ս. Յովհաննէս Կարապետ Մայր Տաճարին մէջ ունեցաւ հրապարակային տեսակցութիւն մը թղթակիցներու հետ, որու ընթացքին յստակ կերպով ընդգծեց Եկեղեցիին կարեւորութիւնը եւ ամոր դերը ընկերութեան մը կեանքէն ներս:

Պատրիարք Սրբազան այս առթիւ խօսեցաւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան պատմական դերին եւ ներկայի անհրաժեշտութիւններում մասին, եւ ըսաւ. «Երուսաղէմը էջմիածինէն յետոյ մեր մուիրական ու կարեւորագոյն Սրբութիւններէն եւ կեդրոններէն մեկն է»:

ԽԱԶՎԵՐԱՅ

Խաչվերացի տօմին առիթով Պատրիարք Սրբազանը Պատարագեց եւ քարոզեց Վէմ Նայսի Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ: «Բոլորս ալ առ հասարակ ունինք խաչ մը մեր կուրծքին վրայ, շինուած ոսկիէ կամ թանկագին քարէ: Սակայն պէտք է գիտնալ թէ անիկա զարդա-վանք մը ըլլալէն աւելի է: Ան՝ մեր հաւատքի արտայայտութիւնն է: Այս համոզումով է որ գայն պէտք է կրենք մեր կուրծքին վրայ:

«Դարերով հայ քրիստոնեան հաւատացած է խաչին հրաշագործ զօրութեամբ: Այդ պատճառաւ հայը միշտ իր մերշնչումը ու եռամդը խաչին խորհուրդէն ստացած է:»

Ամդրադառնալով բանտարկեալ հայ երիտասարդի մը փորձառութեամբ, Պատրիարք Հայրը ըսաւ, «Այս հայ երիտասարդը իմօր տարիներու դատապարտութեամբ պարտաւոր էր իր կեանքին մէկ մասը անցընել բանտին մէջ: Այնտեղ իր ունեցած փորձառութեամբ եւ փորձութեամբ մէջէն սակայմ, ամիկա իր հաւատքը աւելի զօրացած դուրս եկաւ: Եւ իմքզիմք այսօր եկեղեցիին ու Սուրբ Գրքին աւելի մօտ կը գտայ:»

Այդ երիտասարդը փոխանակ դառնաւ լուսաւորու, եւ վրէժխնդրութեամբ դիմելու, կրեց իր խաչը սիրով, օրինակ դառնալով գործօմ հաւատքի: Պատրիարք Սրբազան կը զգար թէ զինք մտիկ ըմոռներուն մէջ կային զանազան շրջաններէ եկած մարդիկ, որոնք յայտնած էին իրենց ակնկալութիւնները Երուսաղէմի հազարամեայ Հայոց Վանքը տեսնելու բարգաւաճ եւ բազմադիրք: Բոլորն ալ ուրախ էին ու մխիթարուած. որովհետեւ ամոռն կը զգային Պատրիարք Սրբազանին իր հետ բերած խանդավառութիւնը:

ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԿՈՉ

Աշխարհի տարբեր անկիւններէն, ամէն դասակարգի ամեն իրենց միւթական օժանդակութիւնը կը բերէին վանքին: Եգիպտոսի Ալեքսանտրիա քաղաքէն տարիներ առաջ ուխտի եկած հայորդի մը երախտագիտութեամբ Հարիւր Տօլար դրկած էր: Նահատակ Գրիգոր Զօհրապի դուստրը Տիկ. Տօլորիս Զօհրապը կը մուիրէր Կէս Միլլիոն տուլար, իսկ ուրիշ հաւատացեալ մը, Երամուհի Աքրահամեան կը մուիրէր Հարիւր Հազար տուլար:

Լոս Անճելոսի մէջ տրուած ճաշկերոյթին Պատրիարք Սրբազան իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէր այն քաջալերական օգնութեամբ համար զոր Ամերիկայի հայութիւնը կը բերէր Հայոց Վանքին: Երուսաղէմի խնդիրները իրենց գոհացուցիչ լուծումը դեռ չեն գտած: Երկրին մէջ հեռու է խաղաղութիւնը հաստատուելէ:

«Մենք քաղաքագետներ չենք: Բայց որքան պիտի փափաքէինք Մեր այս առաջին պաշտօնական այցելութեան առթիւ բերել «Խաղաղութեան Աւետիսը» Երուսաղէմի Ս. Քաղաքէն, այն յոյսով որ պայծառ օր մը արդարութիւնը եւ խաղաղութիւնը իրարու հետ պիտի ողջագործուին:»

«Երուսաղէմը աշխարհի ամենէն իւրայատուկ քաղաքներէն մէկն է: Մեր Տէրը հոն է որ ապրեցաւ ու խաչուեցաւ բանալով փրկութեամբ մարման մեզի համար: Զգալու ու տեսնելու համար Երուսաղէմի խորհուրդը մարդ պէտք է այնտեղ գայ, պէտք է իր աչքերով տեսնէ: Հայերս դարերով ապրած ենք այնտեղ ու գոյատեւած յաճախ դժուարին պայմաններու տակ:» Այսօր Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը կը գրաւէ հիմ քաղաքին մէկ չորրորդը: Ասիկա պէտք է մկատենք մենք առանձնաշնորհում մը Աստուծոյ տրուած մեր ժողովուրդին:

ՄԵՐ ՆՊԱՏԱԿԱԿԷՏԸ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳԵԼ Է

Պատրիարք Սրբազանը ըսաւ. «Մեր մպատակը Հայ Երուսաղէմը ծաղկեցնել է, վերահաստատելով զայն իբրեւ գործունէայ եւ արդիւնաշատ հաստատութիւն: Մեր գաղութը հակառակ իր մուսգող թիւին տակաւին ամենէն աշխոյժ ու եռանդուն համայնքներէն մէկն է Ս. Քաղաքին: Ունինք զանազան ծրագիրներ, որոնք դժուար թէ կարողանանք յաջողցնել առանց ձեր օգնութեան:

«Ունինք կրթական, մշակութային, կենցաղային, ընկերային եւ ժողովուրդին կարիքներուն հետ կապուած ծրագիրներ: Նաեւ մեր երիտասարդութեան եւ ամոռն առողջ անուամբ մտահոգութեամբ ծրագիրներ: Կան մենք պահանջներ հայ մտաւորականներու գիրքերը եւս հրատարակելու:» Կրկնութիւն պիտի ըլլայ յիշել ամոռներ ամենիւն եւ հաստատութիւններու որոնք անցեալին սիրով օժանդակած են վանքին:

Ասոնց կարգին են Երուսաղէմացիներն ալ որոնք երբէք չեն զլացած իրենց օգնութիւնը, իբրեւ իրենց սրտի պարտքը Հայ Երուսաղէմի համոզէպ:

Պատրիարք Սրբազանը ըսաւ. «Այն խորունկ համոզումն ունինք թէ Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը այսօր կը կենայ իր Պատմութեան պատմաբան կարեւոր մէկ համգրուամին: Լաւանս ենք տարուած այն աշխատանքներուն պատճառաւ որոնք կը կատարուին խաղաղութեան սիրոյն: Ասոնք ուրախութեան առիթներ են որոնք Ս. Քաղաքը ամգամ մը եւս պիտի ծաղկեցնեն ուխտաւորներու բազմութիւններով:»

ԵՐՈՒՍԱԼԱՆԻՍ ԵԿԷՔ

Պատրիարք Սրբազանը դիտել տուաւ. «Երուսաղէմ ձեր այցելութեամբ մեզի մեծապէս օգնած կ'ըլլաք: Երուսաղէմ եկէ՛ք եւ տեսէք հրաշքը այս յաւիտեանական քաղաքին: Եթէ կ'ուզէք ձեր ապրած կեանքը իմաստաւորել պէտք է որ գալէք մեր Տիրոջ կեանքի հետքեր-

րով: Ծուկի գալ, մոմ մը վառել Ամոր Գերեզմանի վրայ, ուխտաւորի մը համար ամենա-
մեծ մխիթարամբն է: Զգալու համար Երուսաղէմի փառքը, մարդ պէտք է որ հոմ գայ, իր
աչքերովը տեսնայ. հեռուէն կարելի չէ գայն ապրիլ: Երուսաղէմի մէջ ամէն մէկ քար
ուծի իր պատմելիքն պատմութիւնը որոնք դարերով մուխրականացած են: Վերջապէս Երու-
սաղէմը մեր հոգիներու տաղաւարն է: Այս զգացումով ու գիտակցութեամբ է որ կ'ըսենք
ձեզի Երուսաղէմ եկէ՛ք:»

Պատրիարք Սրբազան վիտէօ-ժապաւէմ մը պատրաստել տուած էր, իր այս մամբողջու-
թեան ըմբացքին ցուցադրելու համար: Այս ժապաւէմը պատրաստեց Պրմ. Սարօ Նազգաշեանը:
Այս ժապաւէմը կուտայ յստակ գաղափար մը մեր այսօրուայ վամքի կացութեան եւ մեր
գաղութի մասին: Պատրիարք Սրբազանը մասնաւորաբար հետաքրքրուած ըլլալով մեր նրիտա-
սարդներու կեանքադով, այս առթիւ այցելութիւն մը տուաւ Լոս-Անճելոսի Մարի Մամու-
կեան երկրորդական վարժարանին եւ Փասսատիմայի ամէմօրեայ դպրոցին, տեսակցելով Տճօ-
րէմներուն եւ ուսուցիչներուն հետ, եւ խօսակցելով աշակերտներուն հետ, մտիկ ըմելով
ամոնց պատրաստած երգի եւ արտասանութեան յայտագիրներուն:

ՆԻԻ ԵՐԲԲ

Սեպտեմբեր 17, Երեքշաբթի առաւօտ, Պատրիարք Հայրը եւ Սեւան Սրբազան թոնչք
առին դէպի Նիւ Եօրք քաղաքը, ուր Քեմէտի օդակայանին մէջ դիմաւորուեցան Առաջնոր-
դիմ, Գեր. Խաթակ Եպս. Պարսամեանիմ, վարչականներու եւ այլ Ազգայնիներու կողմէ:
Այս առթիւ Սրբոց Նահատակաց Ամէմօրեայ հայ վարժարանի աշակերտներ իրենց ուսուցիչ-
ներով Բարի Գալուստի եկած էին, մերկայացնելով Նիւ Եօրքի շրջանի Հայ վարժարաննե-
րը: Յաւերժական Արարատի պատարագի մը մերքեւ, վեցերորդ դասարանէմ Քրիստին Կարապե-
տեանը իր դասընկերներու ամուռով Պատրիարք Սրբազանիմ իր խօսքը կ'ուղղէր, ըսե-
լով. «Մեմք մեծապէս մխիթարուած ենք ձեր այս այցելութեամբ: Մեր աղօթքն է որ մենք
ալ օր մը կարողանամք փոխադարձել ձեր այս այցելութիւնը Երուսաղէմ մեր գալուս-
տով:»

Պատրիարք Սրբազան Հօր օրերը միշտ լեցուն էին յայտագիրներով: Այդ յայտագրե-
րուն մաս կազմեցին մասն Գետական ամմաւորութեանց մերկայութեան տրուած հիւրասի-
րութիւնը, որու ըմբացքին Մեմհէթրմի Խորհուրդի Նախագահիմ եւ Նիւ Ճըրզի Նահանգի
Կառավարիչիմ պաշտօնական Յուշագիրները մերկայացուեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր:

ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Պատրիարք Սրբազանը համդիպում մը ունեցաւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան բարե-
կամեցող Ըմկերութեան Նախագահ Տիար Սուրէմ Ֆեսեանիմ եւ ամդամներուն հետ:

Նոյմ իրիկունը, Պատրիարք Սրբազան խորհրդակցական հաւաքոյթ մը ունեցաւ Երու-
սաղէմի Միաբանութեան ամդամներուն հետ, Առաջնորդարանին մէջ, հիմգ ժամ տեւողու-
թեամբ, ուր տասնըներկու կէտերէ բաղկացած օրակարգի մը ըմբացքին մկատի առնուեցան
վամքի մերկայ կացութեան հետ կապուած հարցերը: Սուրբ Տեղեաց, կրթական, շիմարարա-
կան, առողջապահական, ժողովրդային ծառայութեան եւ այլ մարդերու մէջ:

Պատրիարք Սրբազան լսած էր մահուան գոյժը մահատակ Գրիգոր Զօհրապի դստեր՝
Տօլօրի Զօհրապի, Նիւ Եօրքի իր բնակարանին մէջ պատահած: Պատրիարք Սրբազանը
Նախագահեց յուղարկաւորութեան արարողութեան, Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ, եւ
խօսեցաւ դամբանականը, մօտէմ ծամօթ ըլլալով համգուցեալիմ զգացումներուն եւ ազգա-
յիմ, եկեղեցական եւ մարդասիրական մկատակներու համար ամոր կատարած մուխրատու-
թեանց եւ «ամծայն, ամհամդէս» ծառայութեանց:

Պաշտօնական եւ ոչ պաշտօնական հաւաքոյթներու ըմբացքին, Պատրիարք Սրբազանը
ամդրադարձաւ սիրոյ, մարդասիրութեան, բարեսրտութեան Քրիստոնէական պատգամներուն:
Մեր կեանքի ամէմօրեայ ճմշումներու պատմաւա կը մոռնամք աստուածային պատուիրամը՝
«Սիրէ ըմկերդ ամծիդ պէս»: Կ'ապրիմք ըմկերութեան մը մէջ, ուր արժէքները շրջուած
են: Ուր ձախ ձեռքը գիտէ աջը իմէ կ'ըմէ (հակառակ մեր Տիրոջ թելադրութեան), ստեղ-
ծելով ըմկերային քառս մը: Եւ փոխանակ սիրոյ՝ ատելութիւն, բաժանում, խտրականու-
թիւն, եւ ոմիր, կը քայքայեն մարդկային ըմկերութիւնը:

ԴԱՐՄԱՆ ՎԱՅՐԱԳՈՒԹԵԱՆՅ

Պատրիարք Սրբազանը դիտել տուաւ որ միլիոնաւոր տղարմեր կը ծախսուին կործա-
մարար գէմքեր արտադրելու, հետապնդելով տիրապետելու եւ բաժանելու մարմաջներ: Եւ
ենք ամդրադառնար որ մեծագումար այս ծախքերուն փոքրիկ մէկ մասը բաւ պիտի համա-
բուէր օգնելու մարդկային ըմկերութեան եւ ոմիրները վերացնելու ոչ թէ գէմքով, այլ

դաստիարակութեամբ: Այս դաստիարակութիւնը կարելի է ջամբել կրթական հաստատութիւններու միջոցաւ, եւ հրատարակութիւններով եւ հեռուստատեսիլի եւ այլ հաղորդակցութեանց օգտագործումով: Միմիայն բարեգործութեամբ եւ սիրով է որ մենք կրնանք արթնանալ իմաստալից կեանք մը արժամամալով Աստուծոյ սիրոյն ու շնորհաց:

Շաբթուան ըմբացքին Պատրիարք Սրբազանը համդիպում ունեցաւ Հիւսիսային Ամերիկայի Յոյն Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Առաջնորդին, Եագոպոս Արքեպիսկոպոսին հետ, խորհրդակցելով եկեղեցին եւ ընկերութիւնը մտահոգող տագնապներու եւ երկու եկեղեցիներու գործակցութեան մասին: Նիւ Եօքքի մէջ Պատրիարք Սրբազանը նոյնպէս առիթ ունեցաւ տեսնուելու ուրիշ հիմ բարեկամի մը, Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ Կարտինալ Ժամ Օգրմըրի հետ:

ՎԻՃԱԿԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԷՆ ՆԵՐՍ

Սեպտեմբեր 20ի գիշերը, «Հրաշափառ»ի արարողութենէն յետոյ տրուած ճաշկերոյթի ըմբացքին, Պատրիարք Սրբազանը սեղանակից եղաւ իր հիմ բարեկամներու եւ ծանօթներու հետ, բոլորն ալ իրեն ծանօթ եւ գործակից՝ Ամերիկայի մէջ իր հովուութեան եւ ծառայութեան տարիներէն: Պատրիարք Սրբազանը մերկամներուն տուաւ կարճ տեղեկութիւն մը երուսաղէմի մերկայ կացութեան մասին: Բացատրեց շիմարարական ծրագիրները որոնք առաջ կը տարուին: Իր գնահատամբը յայտնեց երուսաղէմի համդէպ ցոյց տրուած բոլոր քաջաւրական օգնութիւններուն համար:

«Նուազագոյն գումարով մուրաւանդութիւնն անգամ մեզի համար մշան է մուրաւանդութիւնն անկեղծ սիրոյն: Իւրաքանչիւր քար կամ աղիւս պանդուխտ հայու մը յիշատակը պիտի յաւերժացնէ երուսաղէմի մէջ: Հայ երուսաղէմը արդարեւ սիրոյ վրայ կառուցուած պիտի ըլլայ»։ Ըսաւ Պատրիարք Սրբազանը, եւ բացատրեց թէ երուսաղէմի Պատրիարքութիւնը ազգին կը ծառայէ երկու մեծ ու մուրակամ առաքելութեամբ: Նախ կը պաշտպանէ սրբաւեղեաց մէջ մեր հայկական իրաւունքները, ու երկրորդ ան կը փորձէ պատրաստել ու հասցնել թիպար ու մուրեալ եկեղեցականներ Հայաստանէն եկեղեցւոյ սպասաւորութեան համար, թէ վաճառքի ծառայութեան եւ թէ արտասահմանի մեր եկեղեցիներուն մէջ ամխտիր:

Այսօր Ժառ. Վարժարանը միջոցը ունի 100 աշակերտ դաստիարակելու. սակայն դժբախտաբար այսօր միմիայն 30 աշակերտ է որ կ'ուսանին այդ վարժարանէն ներս:

Արդէն դիմում կատարուած է մեր բոլոր թեմակալ առաջնորդներուն, յարմար թեկնածուներ ուղարկելու համար: Ժառանգաւորաց Վարժարանը պէտք ունի մասնագէտ ուսուցիչներու որոնք կարենան դասաւանդել Աստուածաբանութիւն, փիլիսոփայութիւն, երաժշտութիւն, գրականութիւն, հայրաբանութիւն, հայերէն լեզու եւ պատմութիւն, գիտական այլ միւրեր եւ լեզուներ:

ԴԵՊԻ ՌԻՍԻՐ

Շաբաթ առաւօտ Պատրիարք Սրբազանը, ընկերակցութեամբ Սեւան Սրբազանին եւ Գամատայի եւ Միացեալ Նահանգաց Արեւմտեան եւ Արեւելեան թեմերու Առաջնորդներուն, Մեսէշուսէց Նահանգի Ուստր քաղաքը առաջնորդուեցաւ, մասնակցելու համար Հայց. Եկեղեցւոյ Ամերիկայի մէջ հաստատուելու հարիւրամեակի տօնակատարութեան:

1891 թուին Յունուար 18-ին էր որ Հայր Յովսէփ Սարաճեան, Պոլիսէն դրկուած, Ուստրի մէջ կատարեց առաջին հայ եկեղեցիին օծումը գոհացում տալով հոն տարուէ տարի աճող հայ հաւատացեալներու կազմակերպութեանց:

Սակայն ժամանակի ըմբացքին աճող ու զարգացող Ամերիկահայ գաղութը, այսօր Հայց. Եկեղեցւոյ ամենամեծ թեմերէն մէկն է իր կենսունակութեամբ, կազմակերպչական աշխատանքներով եւ թիւով: Ամերիկահայ գաղութը այսօր ունի երեք մեծ Առաջնորդարաններ, զիւստորը Նիւ Եօքք քաղաքի մէջ, իսկ միւս երկուքը Լոս Անճելէսի եւ Գամատայի մէջ:

Կայ նեմարան մը եւս Ս. Ներսէսի անուանով եւ այլ զանազան կազմակերպութիւններ, Հայց. Եկեղեցւոյ երիտասարդաց կազմակերպութիւն, ցամք մը Հայկական Վարժարաններու, ուր կը սորվեցնեն Հայ Եկեղեցւոյ կրօնական հաւատալիքները եւ մշակոյթը:

Վերջին եւ սակայն թանկագին յաւելումը հայկական խաչքարի մը գետնէն ունի էր Ուստրի մերկայ եկեղեցւոյ համալիրին բացօթեայ հողին վրայ, գործը հայրենիքէն վարպետներու:

Նոյն երկուսին Պատրիարք Սրբազանը մախազահեց երաժշտական հանելի յայտագրի մը ուր մերկայացան հայ արուեստագէտներ, Էջմիածին Քառեակ անուանով, եւ Նիւ Եօքքի Մեթրափոլիթըն Օփերայի Պարիթոն երգիչը՝ Արա Պերպլեան, որոնք մասնաւորաբար հրաւիրուած էին իրենց մասնակցութիւնը բերելու եկեղեցւոյ տօնակատարութիւններուն:

Կիրակի Պատարագէն ետք, պանդոկի մը ըմդարձակ սրահին մէջ տրուած ճաշկերոյթի ըմբացքին, Պատրիարք Սրբազանը մասնաւոր յիշատակութեամբ օրինեց յիշատակը այն

ամենեւում որոնք, իբրեւ մախակարապետները հայ գաղթականներում, հիմնադիրները եղան առաջին հայկական եկեղեցիին: Մենք այսօր ամոնց ցամառ հունտերում եւ ջանքերում պտուղն է որ կը վայելենք: Երանելի եմ ամոնք, որովհետեւ գիտցանք քալել Աստուծոյ իրենց առաջնորդած ուղիով: Ամոնք բաւական չարչարուեցան, սակայն երբեք չը կորսնցուցին իրենց հաւատքը: Եւ ասոր որպէս արդիւնք, հայ համայնքը շահեցաւ ամենով եւ զարգանալով: Մենք որ ամոնցմէ յետոյ մոյմ ջահը վառ պահողներն ենք, պէտք է ամոնց մամինք, մոյմ հաւատքով յաղթահարելու համար մեր շուրջը դիզուող դժուարութիւնները եւ վերապրելու:

ՅԱՐԳԱՆՔԻ ՏՈՒՐԲ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԱՋՈՂ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

Պատրիարք Սրբազանը շրջապտոյտի վերջաւորութեան տրուած այս մաշկերոյթին իր գոհունակութիւնը յայտնեց մեր ժողովուրդին արձանագրած յաջողութեանց մասին: Եւ ըսաւ. «Հայկական այդ յաջողութիւնը դիւցազներգութիւն մըն է Ամերիկայի տարեգրութեան մէջ: Ամերիկայի կամ ուրիշ քաղաքակրթութեան երկրի մէջ հայերը ուր որ ալ եղած են պատուաւոր ամուսնի թողած են: Մեր մախահայրերը ոչինչէն ստեղծեցին ամէն բան ապա-գային պայծառ տեսիլքը միշտ իրենց սրտերում մէջ պահած: Այդ երազը այսօր իրականացած է ազատութեան այս երկրին մէջ, սկսելով փոքրաթիւ, տմաւեր հայ գաղթականներով որոնք վերապրողներ էին ահաւոր ցեղասպանութեան եղեռնէն: Հայը կը փաստէր իր աշխատունակ ու ստեղծագործող ժողովուրդ մը ըլլալը: Ամոնք եղան լաւ եւ հաւատարիմ քաղաքացիներ իրենց ապրած երկրներում: Սիրայօժար կերպով բերին իրենց ծառայութեան բաժինը միմէն իսկ գոհունակով պատերազմի մէջ: Քիչ անգամ ամոնք բռնուած են ոմրային արարքներու մէջ: Այսօր ձեր գաւազները կը շարունակեն ըմբանալ ձեր հետքերով:

«Ամոնք պէտք է որ շարունակեն մեր Սրբազան աւանդութիւնները եւ ժառանգութիւնը իրենց բոլոր արժէքներով, փոխանցելով գաւազներ իրենց գաւազներուն ու թոռներուն: Ամերիկայի մէջ դուք փաստեցիք բոլոր աշխարհին թէ հայը ամմահ է:» Ինչպէս Ռուիլըմ Սարոյեան կ'ըսէ. «Եթէ մեզի մեր տուններէն անապատ իսկ դրկեն, կամ եթէ մեզի գրկեն հացէ կամ ջուրէ, եւ կամ մոյմիսկ եթէ այրեն մեր եկեղեցիները ու տունները, երբեք պիտի չկարենան հայ ազգը ոչնչացնել:»

Սարոյեանի յաջորդ խօսքերը ի մտի ունենալով, եւ ամոնց հակադրաբար, Պատրիարք Սրբազան ըսաւ. «Մեր պատմութիւնը տակաւին շատ հեռու է իր վախճանէն, մեր պատերազմները ամպայման ձախողուածք չեն, մեր ստեղծագործութիւնները տակաւին կանգուն են, մեր գրականութիւնը այսօր կը կարդացուի, մեր երաժշտութիւնը այսօր մարդիկ կը լսեն, եւ մեր աղօթքներում պատասխանը կը ստանանք:

«Հիմա մենք որ կը մեծարենք մեր ներկան մայելով դէպի ապագան, պէտք չէ որ անցեալը մոռնանք: Ժիշտ է որ անցեալը ալ ետ չի գար, եւ ապագան է կարելորդ: Սակայն առանց անցեալի փորձառութեան մենք այսօր այստեղ պիտի չհասնէինք: Մենք մեր պատմութեան ծնունդը եւ վկաներն ենք: Վայ ամոնց որոնք կը մոռնան անցեալը, ամոնք կը դատապարտուին անցեալը կրկնելու, ինչպէս հիմերը մեզ կը զգուշացնեն:» Պատրիարք Սրբազանը, յոգնած՝ սակայն խանդավառուած Ամերիկայի այս այցելութենէն, որում յաջողութիւնը կը պարտէր Հիւսիսային Ամերիկայի երեք Առաջնորդներուն եւ թեմական խորհուրդներուն ջանքերուն եւ ծրագրումներուն եւ իր բազմաթիւ բարեկամներուն, կը պատ-րաստուէր իր նամբորդութեան յաջորդ թոնչքին դէպի Մայր Հայրենիք, Միւռոն Օրինու-թեան արարողութեան մասնակցելու համար:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Փարիզի մէջ կարճ դադար մը ունենալէ ետք, Պատրիարք Սրբազանը իր թոնչքը առաւ դէպի Երեւան, ուր քանի մը օրեր առաջ հայրենի ժողովուրդը միահամուռ իր ամկախու-թեան համար քուէարկած էր: Այս այցելութիւնը բացառիկ մշամակութիւն մը ունէր, հակառակ որ Պատրիարք Սրբազանը յաճախ կ'այցելէր Էջմիածին:

Նոյն օդանաւով երեք Առաջնորդները եւ բազմաթիւ ուխտաւորներ եւս միասին մայր հայրենիք կ'ուղղուէին: Երբ օդանաւը վայրէջք կատարեց եւ դպաւ հայրենի հողին, նամբորդները զգացին թէ ամէն ինչ փոխուած է: Սթալինեան շրջանի Հայաստանը չէր այլեւս, բոլորները զգացին թէ ամէն ինչ փոխուած էր, մայր հայրենիքը բոլոր հայերուն: Մթնոլորտը այլ Ամկախ ու Ազատ Հայաստանէն էր, մայր հայրենիքը բոլոր հայերուն: Մթնոլորտը լեցուն էր լաւատեսութեան ու խաղաղութեան յոյսերով. ժողովուրդը իր ցնծութեան օրերը կ'ապրէր. հակառակ որ գիտէր թէ դժուար նամբայ մը ունին քալելիք:

Ամորոշութեան ու վախի շրջանը ոչ եւս էր որ տակաւին մի քանի տարիներ առաջ գոյութիւն ունէր: Ժողովուրդը կարծես կ'ապրէր այն վստահութեամբ ու համոզումով թէ այլեւս ինքն էր որ կը ղեկավարէր իր նակատագիրը:

ՆԱԽԱԳԱՀ ԼԵՒՈՆ ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ ԱՆՁԸ.-

Պատրիարք Սրբազանը Հայաստանի մախագահին հետ տեսակցության մը ընթացքին, մեծապես զովեց հայրենի կառավարության իմաստուն ու խոհեմ վարչաձեւը, հայցելով ամոնց Աստուածային իմաստութիւն ու առաջնորդութիւն: Նաեւ Երուսաղէմի գաղութին ամուսնով մախագահին փոխանցեց շնորհաւորական բարեմաղթութիւն:

Այս առթիւ Պատրիարք Սրբազան մախագահ Տէր Պետրոսեանին յայտնեց իր անձնական հաւաստիքը: «Երբ կը կարդանք օտար պետութեանց ղեկավարներու տպաւորութիւնը, ամոնք մախ կը շեշտեն որ Լեւոն Տէր Պետրոսեան մտաւորական մըն է: Սակայն կ'աւելցնեն իրենց զարմանքը որ կարն ժամանակուան մէջ բնական հասունութիւն մը ցուցաբերող քաղաքագէտ ղեկավար մը իբրեւ յայտնուեցաւ: Իսկ երբ մենք կը դիտենք զինք հեռուստատեսիլի վրայ, Հայաստանի խորհրդարանի միստերուն մէջ եւ վիճաբանութեանց ընթացքին, ան կը յայտնուի իբրեւ լքումիտ, համոզարարարոյ անձ մը, բայց՝ հաստատական, տրամաբանող՝ բայց սաստող, մտահոգ բայց յուսադրիչ, իմաստութեան շնորհով մը օծում: Եւ մեր ծանրակրօած հոգիները եւ սրտերը թեթեւցնող "հառաչով մը" եւ գոհումնականութեամբ, կ'ըսենք. "Մեր երկրին Նախագահն է" եւ փառք կուտանք Աստուծոյ որ մեզմէ մի մարգարէ յարոյց մեր ազգի տագնապահար այս շրջանին: Կը մաղթենք որ հաստատ եւ ամուր մնաք հայրենի մեր այս հողին վրայ կանգնած, եւ ձեր գործակիցները մոյմ հոգիով օրինակ դառնան մեր բոլոր ղեկավարներուն:»

Միւսում Օրհնութեան առթիւ Հայաստանի մէջ մերկայ էին Կիլիկիոյ Աթոռի Գահակալ Գարեգին Բ. Վեհափառը. Պոսոյ Գարեգին Բ. Պատրիարքը եւ գրեթէ բոլոր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ թեմական առաջնորդները:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը բազմահազար բազմութեան հաւաստեց թէ «Վկայ է պատմութիւնը, որ քրիստոնէութեամբ հայ ազգը դարձաւ համաշխարհային երեւոյթ.... մախ որովհետեւ մա առաջինը համոզիսացաւ, որ 301 թուականին իր սիրտը բացեց Աւետարանի լոյսին ու մոր հաւատքը հռչակեց ազգային պետական կրօն, իսկ հայոց Տրդատ արքան եղաւ առաջին Թագաւորը որ մկրտուեց քրիստոնէայ.... հայ ժողովուրդը քրիստոնէութեամբ դարձաւ համաշխարհային երեւոյթ մաեւ իր Հիմնդիրը դարով, մսկեղարով.... եւ վերջապէս Վարդանանց պատերազմով, որ աշխարհի պատմութեան հորիզոնի վրայ համոզիսացաւ առաջին պատերազմը վասն խղճի, վասն հաւատի ազատութեան:»

Միւսում Օրհնութեան ընթացքին, ամենէն յատկանշական երեւոյթը հայրենի մեր կառավարութեան ղեկավարներուն մերկայութիւնն էր կրօնական արարողութեան:

Վեհափառ Հայրապետը շեշտեց. «Այս օրերին, երբ մեր Մայր Հայրենիքը հռչակել է իր պետական անկախութիւնը, Հայ Առաքելական եկեղեցին բարձրադադակ ողջունում է այդ հռչակումը այն գիտակցութեամբ որ իմքը՝ Հայ եկեղեցին, իր սկզբնաւորման ժամանակներից մինչեւ մեր ժամանակները պահել պահպանել է անկախութեան գաղափարը, հոգեւոր կենանքի մակարդակի վրայ: Իմքն իրեն զգացել է ազատ ու անկախ միայն իր Մայր եկեղեցու կամարների մերքոյ:»

Եւ Վեհափառը աւելցուց. "Հայեր, հոգեւոր զաւակներ մեր, այս Սրբազան Միւսումով՝ միացե՛ք, եղբայրացե՛ք, եղէք մէկ կամք, եղէք մէկ ցաւ: Եղէք մէկ ազգ, մէկ ընտանիք, մէկ ժայռացած երդում. եւ հաւատացէք մեր այս մի բուռ հայրենի հողին ու մրա գալիքին, Սուրբգրական Արարատի հայեացքի տակ եւ Սուրբ Էջմիածնի օրհնութեան մերքոյ:»

Պատրիարք Սրբազանը համոզիպումներ ունեցաւ մշակութային ու քաղաքական կարգ մը կազմակերպութեանց ղեկավարներու հետ, աւելի սերտ յարաբերութիւններ մշակելու համար Մայր Հայրենիքի եւ Երուսաղէմի Պատրիարքութեան միջեւ:

ԿՐԿԻՆ ՀԻՆ ԲԱՐԵԿԱՄԻ ՄԸ ՀԵՏ

Պատրիարք Սրբազանին անակնկալ մը կը սպասէր Սեպտ. 28ին Շաբաթ գիշերը, երբ մերկայ եղաւ օփերայի Տան մէջ համերգի մը ուր ղեկավար խմբավարն էր աշխարհածամօք Օհան Տուրեան, որ Երուսաղէմացի է եւ պատմութեան տարիներէն բարեկամ:

Օհան Տուրեան դարձեալ երեւան կը գտնուէր, 17 տարիներու բացակայութենէ ետք: Ան ըմտրած էր Վերտիի "Հոգեհամգիստ" ստեղծագործութիւնը այս բացառիկ գիշերուան համար, ի յիշատակ 1988 Դեկտեմբերին երկրաշարժէն զոհուած հոգիներուն:

Պատրիարք Սրբազան մեծապէս գնահատեց Տուրեանի այս ծեսը:

Երբ խմբավարը բարձրացուց իր ճապտը եւ առաջնորդեց խումբը համաձայն մարդկային յուզումներուն, այս անգամ Պատրիարք Սրբազանը կ'ընկըմէր երիտասարդական հիմ յիշատակներու մէջ որոնք ամուսնացած էր խմբավարին հետ Երուսաղէմի մէջ:

Իրենց վայրերը վերադառնալու անոց Պատրիարք Սրբազանը եւ բոլոր հոգեւորականները եւ սգաւորներու բազմութիւն մը, Վեհափառ Հայրապետին ընկերացան, այցելելով Ծիծեռնանքան լոռի տաճարին մէջ յարգամբով մտաբերեցին 1915ի եղեռնի եւ Սուրբ Երանայի, Պաշտօնի եւ Կիրովապատի վայրագութեան զոհ մեր մահատակները:

Յուզումնախառն այս պահը մաս կը կազմէ այն միւս փորձառութիւններուն ուր գոհումակութիւնը կ'ունենանք աւելի ամրապնդելու հայրենիքի ու արտասահմանի գաղութներու կապերը:

Պատրիարք Սրբազանը վերադարձաւ Ս. Աթոռ 6 Հոկտեմբեր 1991ին:

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺԸ՝ ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԺ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՄԱՐՍԷՅԼ

(Զորս մասերէ բաղկացած այս յօդուածաշարքը՝ Կարօ Յովսէփեանի ստորագրութեամբ, կ'արտատպւեն «Յառաջ» օրաթերթի 1991 Հոկտեմբեր 31, Նոյեմբեր 5, 6, 7 թիւերէն):

ԽՄԲ.

Ա.

Սրբոց Թարգմանչաց Եկեղեցւոյ 60-ամեակի տօնախմբութիւններու եզրափակիչ հանդիսութեան համար, Եկեղեցւոյ Վարչութիւնը Մարտէյլ հրաւիրեց Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքը՝ Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մամուկեան:

Պատրիարքը Իսրայէլեան «Էլ Ալ» օդային գիծերու օդամուկով ժամանեց Մարտէյլ՝ Մարիմիանի օդանաւակայանը Հոկտեմբեր 23-ին, առաւօտեան ժամը 9-ին, ընկերակցութեամբ Սեւան Եպիսկոպոս Ղարիպեանի: Օդանաւի էջքին, Սրբոց Թարգմանչաց Եկեղեցւոյ Տիկմանց Միութեան անդամուհիներ ափսէի մը վրայ մերկայացուցին աղ եւ հաց որ Պատրիարքը օրինեց եւ ճաշակեց:

Թորգոմ Արք. Մամուկեան առաջնորդուեցաւ օդանաւակայանի պատուոյ սրահը, ուր Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան բարի գալուստի ջերմ խօսքեր արտասանեց: Պատրիարքը իր պատասխանին մէջ յայտնեց իր սրտի ուրախութիւնը երկրորդ անգամ գտնուելուն Մարտէյլ, առաջին անգամը 1955-ին հրաւերով երգահան Վարդան Մարգարեանի: Ես, հոս իմ թղթերս հարազատ կը զգամ, ըսաւ Պատրիարքը, որովհետեւ ամէն հայ համայնք օղակ մըն է այն շղթային գոր կը կազմեն մեր գաղութները, եւ ես եկած եմ այդ օղակները ամրապնդելու մատակարար:

Ապա, Պատրիարքը եւ իր շքախումբը մեկնեցան Մարտէյլ: Պատրիարքը առաջնորդուեցաւ Քոնցրոտ - Փրատո պանդոկը:

Երեկոյեան ժամը 17-ին, Պատրիարքը իր շքախումբով՝ Տիրայր Արք. Մարտիկեան, Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան, Նորվան Եպիսկոպոս Զաքարեան, Վաչէ Ծ. Վրդ. Իգմատիոսեան, Տարօմ Ծ. Վրդ. Զերէնեան, Ծահան Ա. Խչկր. Քահանայ Տէտեան եւ Նշան Խչկր. Քահանայ Գուլումեան, թափօր կազմած հանդիսաւոր կերպով, «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Սրբոց Թարգմանչաց Եկեղեցին ուր արտասանեց Գոհաբանական աղօթք:

Հոս եւս Յակոբ Եպիսկոպոս Վարդանեան բարի գալուստի խօսքեր ըրաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Պատրիարքին, ընդառաջած ըլլալու իրեն եղած հրաւերին փառաւոր կերպով կատարելու վերջին հանդիսութիւնը Սրբոց Թարգմանչաց Եկեղեցւոյ 60-ամեակի տարուան, եւ աւելցուց՝ «Ձեր տանը մէջ էք Պատրիարք Հայր, օրինեցէք մեր հաւատացեալ մերկաները, եւ մերկաներով բոլոր անոնք որոնք կը բացակային այս պահուն, սակայն սրտով եւ հոգիով մեզի հետ են»:

Թորգոմ Արք. Մամուկեան պատասխանեց՝ «Իմ ուրախութիւնը կ'աւելնայ ձեր ունեցած երջանկութեան վրայ, որովհետեւ ես իմ թղթերս մաս կը մկատեմ բոլոր մեր գաւակներուն, որոնք ցրուած են աշխարհի ամէն կողմ: Մարտէյլ իմ այցելութիւնս առիթ մըն է տեսնելու եւ իմանալու այս շրջանի մեր բոլոր եկեղեցիներու կեանքն ու գործունէութիւնը»: Յետոյ, Պատրիարքը շնչեց այդ գործունէութեան կարեւորութիւնը, դիմաւալու եւ տոկալու հրամայականը, եւ ամէն բանէ առաջ հոգին առողջ պահելու անհրաժեշտութիւնը:

Այս կարճ արարողութեան յետոյ Պատրիարքը անցաւ Եկեղեցւոյ Մշակութային Կեդրոնի Վարուժան Պօզանեան սրահը ուր տեղի ունեցաւ աջամբոյր եւ մտերիմ խօսակցութիւն: